

*Національна правнича дискусія за темою:
«Джерела права України:
сучасний стан і тенденції модернізації»*

*I. Теоретико-методологічні засади розвитку джерел права:
традиції та новації*

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ
ДЖЕРЕЛ ПРАВА**

Н. ПАРХОМЕНКО

*доктор юридичних наук, професор,
вчений секретар Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
заслужений юрист України*

Час триваючих реформаційних змін, який переживає Україна, потребує нових науково-обґрунтованих підходів до вирішення суспільно-політичних та економічних завдань щодо формування якісно нової моделі державного управління, розбудови громадянського суспільства, які б відповідали світовим стандартам у галузі прав людини, особливо з огляду на взяті Україною зобов'язання згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Зазначене насамперед стосується підвищення ефективності правового забезпечення відповідних механізмів регулювання суспільних відносин шляхом удосконалення системи джерел права України.

Формулювання концептуальних засад сучасної теорії джерел права в межах національної правової доктрини потребує її модернізації, яка передбачає проникнення в їх сутність, визначення властивостей, виявлення і пояснення реально існуючих закономірностей функціонування та з'ясування основних тенденцій розвитку. Особливе значення при цьому має розв'язання проблем, безпосередньо пов'язаних із уявленнями про право та визначенням його поняття, оскільки тип праворозуміння — це змістовна модель (або концепт) права, яка визначається його джерелом. Крім того, об'єктивними умовами, що розкривають специфіку розуміння джерел права, є суспільні відносини, особливості ментальності суспільства, форма державного устрою і правління тощо. Ці та інші фактори

обумовлені особливостями історичної ситуації та соціальним середовищем, у якому формуються зазначені уявлення, і пануючим типом праворозуміння.

Вітчизняна дореволюційна правова думка, ґрунтуючись на власній аксіологічній базі та використовуючи існуючий досвід теоретичного праворозуміння, сформулювала багато оригінальних концепцій та підходів до визначення джерел права. Найпомітнішими були праці К. Неволіна, О. Жиліна, М. Палієнка, М. Ренненкампа, С. Пахмана, М. Куплеватського. У середині XIX ст. у вітчизняній правовій думці набувають поширення ідеї позитивізму як результат кодифікаційних процесів у Західній Європі та укладення Зводу законів Російської імперії (далі — Звод). Наслідком було утвердження у суспільній свідомості тотожності поняття права й закону. У Зводі почали шукати все чинне право, водночас як його було складено лише із законів; звідси виникло припущення, що чинне законодавство і є правом взагалі, що право й законодавство тотожні, тому вивчати законодавство — це те саме, що вивчати право, а знання законів є знанням права взагалі, правознавством [1, 8]. Таким чином, право зводиться до законодавчих актів держави і заперечує значення ціннісного й сутнісного підходів до розуміння джерел права, обмежуючись емпіричними та формально-догматичними методами.

Основною тезою прихильників ідеї «відродженого природного права» (Є. Трубецької, Б. Кістяківський, Є. Спекторський, М. Ковалевський, А. Фатєєв, М. Чижов та ін.) було визнання ідеї особи як критерію правових норм, а не державного веління чи суспільної волі. Кожен громадянин мусить бути духовно діяльним у сфері права і на свій розсуд творити його [2, 189].

Відповідно, наприкінці XIX — на початку XX ст. в Україні вчені-право-

знавці заклали основи етико-морального розуміння джерел права, розвинули низку демократичних ідей і концепцій, спрямованих на гуманізацію змісту держави та права, формування принципу верховенства права, пов'язаності держави правом, різноманітності форм його вияву, а отже — й джерел права.

Розвиток вітчизняного праворозуміння у період після Жовтневої революції визначається продовженням попередніх традицій, плюралізмом наукових підходів з одночасним революційним ставленням до права як інституту, що поступово відмирає. Відповідно до цього, були підтримані лише ті погляди, які не суперечили офіційній ідеології, зокрема: заклики до боротьби проти буржуазних правознавців і тих юристів, які опинилися у полоні старої буржуазної юридичної методології; твердження про неможливість обмеження влади законами, зміст яких має визначатися революційною доцільністю у кожному конкретний момент [3, 9].

Тільки після закінчення Другої світової війни, а потім розвінчання культу особи Й. Сталіна юридична наука в УРСР пережила етап відродження. Насамперед це виражено у розширенні тематики наукових досліджень. Зокрема, у галузі теорії держави і права розроблялися проблеми застосування норм права, змісту правосвідомості громадян тощо. На жаль, безпосередньо проблеми джерел права глибоко не проаналізовані. У цей період на теренах України переважна більшість науковців намагалася визначити поняття права, закону, джерел права, дотримуючись виключно класових позицій.

Загалом до середини XX ст. в Україні серед теоретиків права спільною була позиція, відповідно до якої право визначалось як державна воля, виражена у вигляді загальнообов'язкових правил поведінки, зміст якої обумовлюється матеріальними умовами життя. Формулювання правових норм при цьому можливе двома способами: вста-

новлення нових правил поведінки (у формі законів, постанов уряду тощо) або санкціонування (тобто надання правового характеру) старих правил співжиття, що склались як звичай, але не мали раніше загальнообов'язкового значення. Такий підхід залишає поза увагою розгляд права як засобу втілення у життя справедливості, гуманності, обмежує юридичну науку лише дослідженням догми права, перетворенням правознавства на законодавство. Наслідком такого праворозуміння є недооцінка соціальної природи джерел права. У цьому контексті гостро постала потреба в дослідженні теоретичних проблем юридичної науки концептуального характеру, що зумовило пошук нового методологічного обґрунтування. До кола зазначених досліджень насамперед належить визначення концептуальних засад теорії джерел права.

У 70–80-ті роки у вітчизняному праворозумінні окреслилися критичні тенденції щодо етатистської концепції права. Відбувся перехід до так званого широкого праворозуміння, який у подальшому розвинувся зі здобуттям Україною незалежності.

Для початкового періоду формування незалежної державності — 90-ті роки ХХ ст. — були характерними кроки до становлення самостійної правової системи й водночас невизначеність праворозуміння, яке має бути підґрунтям побудови вітчизняної системи права і системи джерел права, з одночасною відмовою від радянської концепції панування держави; визнання людини найвищою соціальною цінністю; розмежування права й джерел права, права й закону; сприйняття загальновідомих світових цінностей у галузі права й держави, насамперед інституту захисту прав і свобод людини та громадянина; визнання права як загальної і рівної міри свободи індивідів.

У сучасній українській юридичній науці співіснують позитивістські та природноправові погляди, коли право

не відокремлюється від моральності, свободи та справедливості й повинно бути закріплене в законі, який від цього стає досконалішим. Активізуються пошуки тих учених, які прагнуть переосмислити догматико-раціоналістичний підхід до права. Зростає значення інтегративної юриспруденції, комунікативної, лібертарно-юридичної концепцій. Набуває поширення інтегративна концепція праворозуміння, яка, на нашу думку, має стати основою розвитку вітчизняної правової парадигми. Оскільки саме в межах цієї концепції можливо досягти таких результатів: правового виміру джерел права з одночасним збереженням їх нормативного характеру; встановлення і підтримання режиму законності в державі та зміцнення правопорядку; підвищення ролі держави у правовому регулюванні суспільних відносин; мінімізації проявів правового нігілізму; поєднання формальних і змістових аспектів права, за умови одночасного розгляду права через такі поняття, як «справедливість», «свобода», «реальні суспільні відносини» тощо поряд із формально-юридичними складовими «норма», «юридичний текст», «закон». Відповідно, право необхідно визначати і через форму та зміст як складне цілісне явище з його об'єктивно-суб'єктивною природою.

Крім того, аналіз сучасної вітчизняної наукової літератури щодо методологічних засад дослідження джерел права дає змогу дійти висновку про існування спроб деяких науковців розглянути зазначену проблему в контексті широкого праворозуміння стосовно різних аспектів змісту та сутності джерел права. Загалом кінець ХХ — початок ХХІ ст. характеризується поживанням наукових досліджень у сфері джерел права, а саме тих, що стосуються з'ясування сутності і змісту окремих різновидів джерел права. Зокрема, необхідно звернути увагу на праці О. Гайової, К. Ісмайлова, К. Кар-

мазіної, М. Кармаліти, Т. Коломоець, Л. Корчевної, Р. Майданика, Б. Малишева, С. Мельник, О. Назаренко, М. Панова, С. Погребняка, О. Стрельцової, І. Семеніхіна, Т. Скоморохи, К. Смирнової, М. Теплюка, Р. Тополевського, Н. Чудік, Ю. Щокіна, О. Ющика, О. Ярошенка та ін. Частина проведених досліджень відбулася у межах загальної теорії права, але переважна більшість була здійснена представниками галузевих юридичних наук.

Таким чином, національна доктрина джерел права має свій розвиток і відбувається у напрямі поглиблення її концептуальних теоретико-методологічних засад загалом, вивчення сутності та змісту окремих джерел права, зокрема й джерел конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, міжнародного та інших галузей права. Щодо визначення сутності сучасної доктрини джерел права в Україні необхідно звернути увагу на низку важливих концептуальних положень. На нашу думку, джерела права як об'єкт пізнання правової науки — це складне поліструктурне явище взаємопов'язаних компонентів — різних джерел права. Відповідно, завдання формулювання концептуальних засад теорії джерел права ускладнюється тим, що номінативну функцію (функцію назви) стосовно цієї правової категорії виконують лексично багатозначні слова.

Метою визначення поняття «джерело права» є необхідність його відмежування від інших правових актів шляхом зазначення найзагальніших, суттєвих, головних, характерних, специфічних ознак. Залежно від того, яку ознаку покладено в основу, визначення поняття «джерело права» може бути предметним, генетичним чи функціональним. Предметне визначення вказує на ознаку, що характеризує його сутність і зміст. Генетичне визначення свідчить про походження джерела права. Функціональне визначення своєю відмітною

ознакою називає функцію, яку виконує джерело права. Отже, джерело права — складне багатозначне поняття. При існуючій множинності значення слова «джерело» юристи, як правило, користуються одним із значень цього терміна. Завдання полягає в узгодженні поняття «право» з множинністю значень слова «джерело».

У процесі наукового пізнання права як складного та багатоаспектного соціального явища вчені перенесли найменування об'єкта живої природи на соціальне явище з метою з'ясування причин його походження, а також обґрунтування його соціальної необхідності. При цьому загальноживане слово «джерело» набуло статусу правового терміна не окремо, а у складі стійкого словосполучення «джерело права» [4, 38–39] та логічно характеризується з погляду змісту (суттєві ознаки джерел права) й обсягу (сукупність охоплених ним джерел права).

Проведені нами дослідження дають змогу з'ясувати, що, по суті, більшість учених однаково розуміють джерела права як чинники, які творять право, а суперечки починаються при вирішенні питання, що має вважатися чинниками, які створюють право. На думку одних учених, це — об'єктивні умови певного середовища, других — вищий етичний закон; третіх — психічні переживання особистості, четвертих — ті форми (звичай, закон тощо), в яких набуває владного авторитету відповідний зміст [5, 237].

Поглиблене дослідження джерел права як категорії права вимагає аналізу питань, що стосуються поняття форми права та джерела права, а саме співвідношення його форми і змісту. Категорія «форма» застосовується для позначення різних явищ правової дійсності, які пов'язані з зовнішнім виявом права. Правова категорія «джерело права» використовується для того, щоб відобразити істинне знання про правову сферу суспільного життя, а катего-

рія «форма права» виступає як взірець, державний масштаб поведінки людей та оцінки їх вчинків.

Крім того, окремим аспектом дослідження категорії «джерело права» є вивчення співвідношення понять «зміст права» і «форма права». Форма права, так само як і форма будь-якого явища чи процесу, не існує сама по собі, окремо від її соціальної сутності та змісту, а виступає парною категорією стосовно змісту. Це означає, що: по-перше, форма права і зміст права перебувають у діалектичній єдності та взаємодії; по-друге, форма права і його зміст виступають як дві різні площини, два різні зрізи права; по-третє, форма права та його зміст переходять одне в одне, тобто стосовно одних явищ правової дійсності вона виступає як форма, а щодо інших — як зміст, і навпаки; по-четверте, форма права є динамічною і перебуває у постійному русі та розвитку. Стійка за природою, форма права, під впливом змін змісту права та навколишнього середовища, також змінюється.

Формулювання концептуальних засад джерел права передбачає також аналіз співвідношення понять «правова форма», «форма права», «джерело права». Поняття «правова форма» є загальним, відображає об'єктивний зв'язок права і явищ, на які воно впливає, визначає його місце серед інших форм. Поняття «форма права» розглядається як самостійне явище, яке виражається зовні за допомогою певних конкретних засобів. Таким чином, форма права разом із його особливим змістом робить право тим, чим воно є насправді, тобто саме правом, а не будь-яким іншим явищем [6]. Отже, поняття «форма права» є складовою поняття «правова форма» та має інструментальний характер й асоціюється із джерелами права. Тому розкрити форму права означає виявити структуру системи джерел права, їх співвідношення і взаємозв'язок.

Таким чином, у системі категорій права поняття «джерело права» виконує подвійну функцію. З одного боку, воно дає змогу відмежувати джерела права від соціальних регуляторів, які такими не є. Будь-яка правова система визначає у своїй доктрині й законодавстві, які джерела (форми) права визнаються діючими. З другого боку, це поняття розкриває місце будь-якого джерела права в системі джерел права, співвідношення його юридичної сили з юридичною силою інших джерел права [7, 49–53].

Конкретизація поняття «джерело права» в сучасній теорії держави і права здійснюється у декількох аспектах: а) у матеріальному розумінні під джерелом права розуміють економічні, соціальні умови життя суспільства, які визначають характер державної влади й виступають як правотворча сила суспільства; б) в ідеологічному розумінні — сукупність ідей, правова свідомість, концепції, політико-правові погляди тощо; в) у формально-юридичному значенні джерело права є сукупністю способів об'єктивації волі суб'єктів правотворчості, саме тут виділяють такі види джерел, як правовий прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий акт і нормативний договір, принципи права; г) джерело можна розглядати як джерело пізнання права (історичні пам'ятки права, дані археології тощо) [8, 3]. У сучасній теорії права джерела права класифікують на: юридичні та матеріальні; соціальні, політичні й формальні; матеріальні, загальносоціальні та спеціально-юридичні.

Методологічно конструктивною основою дослідження проблем організації правового змісту актів суб'єктів правотворчості є теорія джерел права у формально-юридичному розумінні. До формально-юридичних джерел права відносять нормативно-правові акти, правові звичаї, правові прецеденти, нормативно-правові договори,

принципи права, правову доктрину, релігійні норми, які можуть бути класифіковані за різними критеріями.

До загальних ознак джерел права у формально-юридичному розумінні слід віднести: публічність, нормативність, формальність, юридичну силу, безпосередній зв'язок із державою, з колом суб'єктів, простором і часом. З'ясування зазначених ознак джерел права дає можливість визначити його поняття. Джерело права — це складна категорія права — зовнішня форма існування норм права у вигляді письмового документа (правового припису), виданого в межах повноважень суб'єктів правотворчості згідно зі спеціальною процедурою, який має юридичну силу та обов'язковість до виконання, відображає волю народу, політику держави і суб'єктів місцевого самоврядування та спрямований на регулювання суспільних відносин.

Визначення поняття та ознак джерел права дає змогу проаналізувати порядок їх класифікації, виявити їх нерозривну єдність із середовищем, у якому вони діють, їх вплив на суспільні відносини й розвиток державних інститутів. Крім того, за різними критеріями, а саме: способом прийняття, рівнем правового регулювання, предметом правового регулювання, залежно від належності до певної правової сім'ї, залежно від способу оформлення і форми зовнішнього вияву тощо джерела права поділяють на різні види.

Найпоширенішим є підхід, відповідно до якого класифікація формально-юридичних джерел права розглядається з погляду їх ієрархії. Загалом можна виокремити два підходи до визначення структурної організації системи джерел права. Так, існує підхід, згідно з яким система джерел права не має ієрархії та чіткої внутрішньої підпорядкованості, а жодне з джерел права не може володіти абсолютним верховенством стосовно інших, хоча для закону й характерна тенденція переваги. Закон

визнається рівним за юридичною силою з іншими джерелами права (характерно для скандинавських країн). Інший підхід визначає наявність вертикального зв'язку між джерелами права. Ієрархічна структура джерел встановлює градацію джерел права.

Класифікація джерел права, здійснена на підставі вимог системного підходу, орієнтує на вивчення і пізнання всієї сукупності складних та ієрархічних зв'язків між ними, виявлення шляхів їх систематизації та побудови цілісної, логічно завершеної системи джерел права. Це сприятиме забезпеченню правопорядку у державі як необхідної передумови для виконання її функцій. Регулятивна та стабілізуюча роль права можлива тільки за умови існування чіткої системи джерел права. Не розрізнена сукупність актів різних органів і суб'єктів, а системно організований «нормативний масив» має перебувати в полі зору і вчених, і практиків [9, 61].

Отже, окремим аспектом вивчення джерел права є з'ясування характеру зв'язків між ними. Поняття «система джерел права» у формально-юридичному розумінні виражає цілісність структурних елементів і має такий вигляд: нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент тощо, між якими існують певні спільні й відмінні риси. Цілісність (тобто неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей її твірних елементів) передбачає розгляд всієї сукупності джерел права як єдиного цілого, що володіє власними якісними властивостями, які не є сукупністю властивостей окремих джерел права, але одночасно існуючих у взаємозв'язку з ними.

На нашу думку, система джерел права має такі властивості: внутрішня узгодженість; суб'єктивно-об'єктивний та активний характер; динамічність. Саме динамізм виявляє внутрішню організацію системи джерел

права, їх функціональність, упорядкованість взаємодії та можливість зміни її елементів. Крім того, система джерел права характеризується стабільністю та розвитком, відкритістю. Відповідно, систему джерел права можна охарактеризувати як складно-організовану, комплексну, багаторівневу, динамічну й відкриту систему, складові елементи якої об'єднані структурними зв'язками. Кожний елемент цієї системи є самостійним і може бути досліджений окремо.

Важливою складовою теорії джерел права є їх функції як напрями впливу на суспільні відносини, потреба у здійсненні якого породжує необхідність існування джерел права як одного з засобів правового регулювання. Функції джерел права — це потенційна, об'єктивна здатність джерел права бути регулятором і засобом управління суспільними відносинами, яка обумовлена закономірностями їх розвитку та реалізується за допомогою цілеспрямованого впливу на відносини, що існують у суспільстві.

Таким чином, національна правова доктрина щодо теорії джерел права у своєму розвитку пройшла декілька етапів і сьогодні загалом має представленний нами вигляд. Новітній етап української державності ставить нові виклики перед юридичною наукою щодо виявлення найоптимальніших шляхів удосконалення правового регулювання суспільних відносин з урахуванням загальноновизнаних цінностей та європейських стандартів. Зокрема, це передбачає активізацію наукового пошуку у напрямі вдосконалення вже існуючої системи джерел права шляхом внесення змін і доповнень та розробки і прийняття якісно нових правових актів; розробки методологічних засад утвердження судового прецеденту у системі джерел права України та встановлення функціональних зв'язків з іншими джерелами права; щодо підвищення якості нормопроектної діяльності; удосконалення понятійно-категоріального апарату теорії джерел права як основи для модернізації галузевого національного законодавства та ін.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Редкин П. Г.* Из лекций по истории философии права в связи с историей философии вообще : в 2 т. / П. Г. Редкин. — СПб., 1889. — Т. 1. — 442 с.
2. *Кистяковский Б. А.* Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Б. А. Кистяковский. — М. : Издание М. и С. Сабашниковых, 1916. — 704 с.
3. *Каганович Л. М.* Двенадцать лет строительства Советского государства и борьба с оппортунизмом / Л. М. Каганович // Советское государство и революция права. — 1930. — № 1. — С. 7–43.
4. *Гурова Т. В.* Актуальные проблемы теории источников права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гурова Тамара Владимировна. — Самара, 2000. — 188 с.
5. *Михайловский И. В.* Очерки философии права / И. В. Михайловский. — Томск : Издание книжного магазина В. М. Посохина, 1914. — Т. 1. — 632 с.
6. *Иоффе О. С.* О форме и содержании социалистического права / О. С. Иоффе // Вестник Ленинградского государственного университета. — 1959. — № 11. — С. 80–85.
7. *Нерсесянц В. С.* Философия права : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. — М. : Норма—Инфра М, 2001. — 652 с.
8. *Калинин А. Ю.* Форма (источник) права как категория теории государства и права / А. Ю. Калинин, С. А. Комаров // Правоведение. — 2000. — № 6 (233). — С. 3–10.
9. *Мурашин О.* Акти прямого народовладдя, їх система та класифікація // Вісник Академії правових наук України / О. Мурашин. — 2000. — № 1. — С. 61–68.

REFERENCES

1. Redkin P. G. Iz lektсий po istorii filosofii prava v svyazi s istoriey filosofii voobshche [From lectures on legal philosophy history in connection with philosophy history in general], Sankt-Peterburg, 1889, vol. 1, 442 p.
2. Kistyakovskiy B. A. Sotsialnye nauki i pravo. Ocherki po metodologii sotsialnykh nauk i obshchey teorii prava [Social sciences and law. Sketches on methodology of social sciences and the general theory of law], Moskva: Izdanie M. i S. Sabashnikovykh, 1916, 704 p.

3. Kaganovich L. M. Dvenadtsat let stroitelstva Sovetskogo gosudarstva i borba s opportunizmom [Twelve years of construction of the Soviet state and fight against opportunism. The Soviet state and revolution of law], *Sovetskoe gosudarstvo i revolyutsiya prava*, 1930, no. 1, pp. 7–43.
4. Gurova T. V. Aktualnye problemy teorii istochnikov prava [Urgent problems of the theory of sources of law], Samara, 2000, 188 p.
5. Mikhaylovskiy I. V. Ocherki filosofii prava [Legal philosophy sketches], Tomsk: Izdanie knizhnogo magazina V. M. Posokhina, 1914, vol. 1, 632 p.
6. Ioffe O. S. O forme i soderzhanii sotsialisticheskogo prava [In form and content of the socialist law], *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1959, no. 11, pp. 80–85.
7. Nersesyants V. S. Filosofiya prava [Legal philosophy], Moskva: Norma—Infra M, 2001, 652 p.
8. Kalinin A. Yu., Komarov S. A. Forma (istochnik) prava kak kategoriya teorii gosudarstva i prava [Form (source) of law as category of the theory of state and law], *Pravovedenie*, 2000, no. 6 (233), pp. 3–10.
9. Murashyn O. Akty priamoho narodovladdia, ikh systema ta klasyfikatsiia [Acts of direct democracy, their system and classification], *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2000, no. 1, pp. 61–68.

Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права

Анотація. Досліджується сутність і зміст сучасної теорії джерел права у межах національної правової доктрини в контексті інтегративного праворозуміння. Проводиться аналіз еволюції теорії джерел права в межах окремих історичних періодів, визначається їх поняття, основні ознаки і властивості, співвідношення з такими категоріями, як правова форма та форма права. Здійснюється класифікація джерел права, зокрема у формально-юридичному розумінні, визначаються їх функції та тенденції подальшого розвитку. Окремо характеризується система джерел права, її властивості, зв'язки між окремими джерелами. Наголошено, що у теорії джерел права свій поняттєво-категоріальний апарат і відповідно до класифікації вона має такий вигляд: нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент, правовий звичай, правова доктрина, загальні принципи права. Крім того, зміст теорії джерел права утворюють знання, отримані в результаті визначення методології їх дослідження, аналізу у світлі концепцій праворозуміння та з'ясування функцій.

Ключові слова: право, джерело права, класифікація, система, нормативно-правовий акт, доктрина, прецедент, звичай, функції, тенденції.

Пархоменко Н. Концептуальные основы теории источников права

Анотация. Исследуется сущность и содержание современной теории источников права в рамках национальной правовой доктрины в контексте интегративного правопонимания. Проводится анализ эволюции теории источников права в рамках отдельных исторических периодов, определяется их понятие, основные признаки и свойства, соотношение с такими категориями, как правовая форма и форма права. Осуществляется классификация источников права, в частности в формально-юридическом смысле, определяются их функции и тенденции дальнейшего развития. Отдельно характеризуется система источников права, ее свойства, связи между отдельными источниками. Отмечено, что теория источников права имеет свой понятийно-категориальный аппарат и в соответствии с классификацией выглядит так: нормативно-правовой акт, нормативный договор, правовой прецедент, правовой обычай, правовая доктрина, общие принципы права. Кроме того, содержание теории источников права образуют знания, полученные в результате определения методологии их исследования, анализа в свете концепций правопонимания и выяснения функций.

Ключевые слова: право, источник права, классификация, система, нормативно-правовой акт, доктрина, прецедент, обычай, функции, тенденции.

Parkhomenko N. Conceptual Foundations of the Theory of Sources of Law

Annotation. The essence and contents of the modern theory of sources of law within the national legal doctrine in the context of integrative the right of understanding is investigated. The analysis of evolution of the theory of sources of law within the separate historical periods is carried out, their concept, the main signs and properties, a ratio decides on such categories as a legal form and a form it is right. Classification of sources of law, in particular in legalistic sense is carried out, their functions and tendencies of further development are defined. The system of sources of law, its properties, communication between separate sources is separately characterized. It is noted that the theory of sources of law has the conceptual and categorical device and according to classification looks so: normative legal act, law-making treaty, legal precedent, legal custom, legal doctrine, general principles of the right. Besides, the contents of the theory of sources of law are formed by knowledge gained as a result of definition of methodology of a research of sources of law, their analysis in the light of concepts the right of understanding and clarification of functions of sources of law.

Key words: law, source of law, classification, system, legal act, the doctrine, the precedent, custom, function, tendencies.